

Kommunal- og
moderniseringsdepartementet

Veileder

Universell utforming i planlegging

Innledning

Verdigrunnlaget for universell utforming er å legge til rette for at alle skal ha like muligheter for personlig utvikling, deltakelse i samfunnet og livsutfoldelse.

Samfunns- og arealplanlegging er et viktig virkemiddel for å oppnå dette. Vi har alle et ansvar for å bidra til et likestilt og likeverdig samfunn der alle kan være med. Det handler om at disse verdiene ligger som et premiss; før tankene er tenkt, før planene er lagt og før strekene er tegnet. Konsepter skal bygges på og hegne om inkludering og likeverd. For alle. Kort og godt.

Med denne publikasjonen ønsker vi å rette oppmerksomheten mot og øke bevisstheten om hvordan planlegging kan bidra til et universelt utformet samfunn. Dette gjør vi blant annet ved å oppfordre til refleksjon og vurderinger underveis i planprosessene. Vi viser også eksempler på hvordan hensynet til universell utforming er ivaretatt i ulike plantyper.

Vi håper den vil være til inspirasjon og nytte.

Oslo, mai 2021

Innhold

Innledning	2
1 Det gode liv for alle gjennom universell utforming	5
1.1 Behov for kompetanse, kreativitet og samarbeid	5
1.2 Agenda 2030 og bærekraftsmålene	5
2 Definisjoner av universell utforming	7
3 Universell utforming i planer og planlegging	8
3.1 Universell utforming i plan- og bygningsloven	8
3.2 Universell utforming i alt nytt, oppgradering av det eksisterende.....	8
3.3 Krav til plankart	9
3.3.1 Plankart og hensynet til universell utforming.....	9
3.4 Oppgaver, myndighet og hensyn	10
3.5 Planprogram, planbeskrivelse og konsekvensutredning	10
3.5.1 Planprogram.....	10
3.5.2 Planbeskrivelse med konsekvensutredning	11
3.6 Medvirkning	12
3.6.1 Medvirkning fra alle sektorer for gode universelle løsninger	12
3.6.2 Råd for personer med funksjonsnedsettelse	12
3.6.3 Medvirkning fra dem som blir berørt av planen	13
3.6.4 Om regionalt planforum	13
3.7 Innsigelser med begrunnelse i universell utforming	14
3.8 Forholdet til forvaltningsloven og klage	14
3.9 Nasjonale forventninger og statlige planretningslinjer	14
4 Regionale planoppgaver, planer og veiledning	16
4.1 Regional planstrategi	16
4.1.1 Aktuelle vurderinger i arbeidet med regional planstrategi	16
4.1.2 Planprogram.....	17
4.1.3 Regional plan og handlingsprogram	17
4.1.4 Eksempler: universell utforming ivaretatt i regionale planer	17
5 Kommunal planlegging	19
5.1 Kommunal planstrategi	19
5.1.1 Aktuelle vurderinger i arbeidet med kommunal planstrategi.....	20
5.1.2 Eksempler: universell utforming i planstrategier	20
5.2 Kommunedelplaner, temaplaner og strategier	22
5.3 Kommuneplanens samfunnsdel.....	22
5.3.1 Aktuelle vurderinger - kommuneplanens samfunnsdel	23
5.3.2 Eksempler: universell utforming i kommuneplanens samfunnsdel	23

5.4	Kommuneplanens arealdel	25
5.4.1	Bestemmelser i kommuneplanens arealdel.....	25
5.4.2	Utbyggingsavtaler	26
5.4.3	Aktuelle vurderinger: kommuneplanens arealdel	26
5.4.4	Eksempler: universell utforming i kommuneplanens arealdel	26
5.5	Reguleringsplaner.....	30
5.5.1	Planprogram.....	30
5.5.2	Planbeskrivelse og konsekvensutredning	30
5.5.3	Bestemmelser til bruk i reguleringsplaner	30
5.5.4	Aktuelle vurderingstema - reguleringsplaner	31
5.5.5	Eksempler: universell utforming i reguleringsplaner	31
6	Fra plan til byggesak.....	35
7	Universell utforming bidrar til å nå bærekraftsmålene	36
8	Konvensjoner, direktiver mv. om universell utforming i planlegging	37
8.1	FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne	37
8.2	Lov om likestilling og forbud mot diskriminering	37
8.3	Lov om kommuner og fylkeskommuner	38
9	Kartleggingsmetoder og veiledere.....	39

1 Det gode liv for alle gjennom universell utforming

Universell utforming handler om gode liv for alle og et samfunn som er brukbart for alle.

Om at de som bruker rullator skal kunne gå til butikken selv, og de som trenger rullestol skal komme seg til jobben. Om at alle barn skal kunne gå på nærskolen sin. Om at hun som brakk leggen på fotballkamp kan gå på skolen sin selv om benet er i gips. Om at han med spesielle behov skal kunne fortsette på den nærmeste ungdomsskolen, og kunne gå på den videregående skolen han ønsker å gå på. Om at han som har tvillinger kommer seg frem med barnevogn dit han skal. Det handler om at de som ser eller hører dårlig, eller kanskje ikke i det hele tatt, kan bruke omgivelsene til å orientere seg og finne veien. At bygninger, gater, plasser og parker er planlagt som trygge og lesbare – som brukbare.

Det er ikke lenge siden alle fortauskanter var 10 cm høye, eller trapper ble bygget uten alternative løsninger med rampe eller heis. At vi ikke var bevisste den brede verktøykassen av virkemidler vi har som planleggere og prosjekterende. Det handler om hvordan alle kan bruke omgivelsene sine: fra overordnede vurderinger av plassering, sammenheng og planløsning, til detaljer som valg av materialer, beplantning, tekstur og farger.

1.1 Behov for kompetanse, kreativitet og samarbeid

Universell utforming forutsetter innsikt hos politikere, planleggere og utbyggere. Det forutsetter kompetanse og kreativitet hos planleggere og prosjekterende. Man må forstå hvorfor dette er viktig, hva som er målet, og hvilke verktøy man har for å få det til. For å skape det gode samfunnet for alle, må alle gode krefter settes inn. Et godt og bredt samarbeid mellom ulike fagfelt, planlegger og økonomi.

En person vet ikke alt. En person kan ikke gjøre alt. Universell utforming er ikke én løsning eller ett utvalgt design. Derfor må mange tenke sammen, skape sammen og utvikle sammen.

Hensikten med veilederen er å bidra til økt bevisstgjøring av alle som planlegger og prosjekterer. Gjennom anbefalte vurderinger og ulike eksempler skal veilederen gi økt kunnskap og være til inspirasjon om hvordan man gjennom planlegging kan bidra til et deltakende og inkluderende samfunn for alle.

1.2 Agenda 2030 og bærekraftsmålene

Agenda 2030 med de 169 bærekraftsmålene ble vedtatt av FNs medlemsland i 2015, og er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene.

Et sentralt prinsipp i 2030-agendaen er at ingen skal utelates, «Leave no one behind». Det innebærer at de mest sårbare og marginaliserte menneskene og gruppene i verden skal inkluderes i utviklingen, også de med permanent eller midlertidig funksjonsnedsettelse. Universell utforming er derfor en viktig forutsetning for å oppfylle bærekraftsmålene. [Kapittel 7](#) redegjør for hvordan universell utforming av bygde omgivelser bidrar til oppnåelse av bærekraftsmålene.

2 Definisjoner av universell utforming

FNs konvensjon om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne har følgende definisjon av universell utforming:

«Utforming av produkter, omgivelser, program og tjenester på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpasning og en spesiell utforming.»

I § 17 i lov om likestilling og forbud mot diskriminering defineres universell utforming slik:

«Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene, inkludert informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), slik at virksomhetens alminnelige funksjoner kan benyttes av flest mulig, uavhengig av funksjonsnedsettelse.»

Loven veklegger videre at:

«Offentlige og private virksomheter rettet mot allmennheten har plikt til universell utforming av virksomhetens alminnelige funksjoner (§ 17).»

3 Universell utforming i planer og planlegging

Ved å tenke universell utforming kan man gjennom planlegging skape løsninger som gjør det mulig for alle å delta i samfunnet, uavhengig av livsfase og funksjonsnivå. Hensynet til personer som er følsomme for ulike former for miljøpåvirkning, som astmatikeren og allergikere, skal også ivaretas når man planlegger.

Gjennom å la berørte delta i planleggingen bringes mangfoldet av brukere frem. Slik blir det mulig å ta hensyn til mennesker i alle aldersgrupper og med ulike ferdigheter og kapasitet, om de er har problemer med bevegelse, syn, hørsel eller forståelse, eller har nedsatt toleranse for forurensning og allergifremkallende stoffer.

Det er et mål i størst mulig grad å ta i bruk arkitektoniske virkemidler for å sikre universell utforming. Dette stiller krav til planlegging, oppfølging, gjennomføring og evaluering.

3.1 Universell utforming i plan- og bygningsloven

For å sikre at hensynet til universell utforming ivaretas i all planlegging og byggesaksbehandling står følgende i formålsparagrafen i plan- og bygningsloven:

«Prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak» (§ 1-1, femte ledd).

Formålsparagrafen har betydning for tolkningen av de enkelte bestemmelsene i loven og tilhørende forskrifter.

Løsningene skal også være langsiktige (§ 1-1, fjerde ledd). Universell utforming i planlegging betyr løsninger som er funksjonelle, lett forståelige og brukbare for alle. Universell utforming skal være et gjennomgående perspektiv i alle deler av planprosessen fra overordnet plannivå til detaljnivå.

Lovens krav og bestemmelser gjelder alle som fremmer planer.

3.2 Universell utforming i alt nytt, oppgradering av det eksisterende

Vår bevissthet og kunnskap om hvorfor universell utforming og hvordan vi ivaretar det er heldigvis betraktelig hevet de siste årene. Alt nytt som planlegges og prosjekteres skal innfri kravene til universell utforming. Vi diskuterer ikke lenger *om* universell utforming er riktig, men vi diskuterer *hvordan* vi får til de beste løsningene.

I nye prosjekter skal dette løses gjennom nettopp det begrepet viser til: universelle løsninger slik at flest mulig kan bruke dem, og løsninger som er en integrert del av utformingen, av arkitekturen.

I allerede bygde omgivelser er utfordringene imidlertid større, her har vi fortsatt et langt lerret å bleke for å sikre brukbare omgivelser for flest mulig. I mange tilfeller er det mulig å oppgradere eksisterende bygg og infrastruktur slik at utformingen blir universell. Spesielt mange skoler er ikke universelt utformet – og dette er en utfordring som påligger både kommuner og fylkeskommuner.

3.3 Krav til plankart

Plankartene er en viktig del av arealplaner og gjelder både kommuneplanens arealdel og reguleringsplaner.

Definisjonen av en reguleringsplan er at den er et arealplankart med tilhørende beskrivelse og bestemmelser. Plankartene viser resultatet av vedtakene i kommunestyret. Kartene skal kunne leses på papir og skjerm.

Omtrent 7 % av alle menn og 0,5 % av alle kvinner er fargeblinde. Hvordan skal de da kunne se hva som er vedtatt av kommunestyret?

Flere bestemmelser til plan- og bygningslovens fastsetter hvilke arealformål, hensynssoner, juridiske linjer o.a. som kan brukes i arealplanen. Disse bestemmelsene er utdypet i forskrift om kart, stedfestet informasjon, arealformål og kommunalt planregister (*kart- og planforskriften*).

I Norge har vi lenge hatt en felles standard for hvordan plankart skal framstilles, med gjennomgående farger og symboler for alle plantyper. Det gjør at det er lett å sammenligne gamle og nye kart, og kommuneplaner og reguleringsplaner. Kart- og planforskriften stiller krav om hvordan en plan skal framstilles teknisk, se paragrafene 9 og 10. Disse tekniske kravene er fastsatt i nasjonal produktspesifikasjon for arealplan og digitalt planregister. I produktspesifikasjonen er krav til kartografi, som farge, skravur og linjer, gitt med hensyn til fargeblinde.

3.3.1 Plankart og hensynet til universell utforming

Kravene i kart- og planforskriften og nasjonal produktspesifikasjon for arealplan og digitalt planregister, er derfor svært viktige å følge av hensyn til universell utforming. Samtidig er skille mellom de ulike farger, skravurer og linjer til hjelp for alle for å forstå hva kommunestyret har vedtatt. Videre er bruk av feltkoder nyttig for å forklare hva arealene skal brukes til.

Veileder til forskrift 26. juni 2009 nr. 861 om kart, stedfestet informasjon, arealformål og kommunalt planregister (kart- og planforskriften) har mer informasjon om den tekniske framstillingen av kartet til arealplaner.

Papirkart kan av og til bli vanskelige å forstå fordi det presenteres mye informasjon på en gang. Digitale kart gir bedre lesbarhet fordi informasjonen kan deles opp, målestokken kan endres og det kan legges inn direkte link til bestemmelser. Det arbeides stadig med å forbedre de digitale løsningene for kartframstilling av planer.

3.4 Oppgaver, myndighet og hensyn

Planer skal etter plan- og bygningslovens paragraf 3-1 første ledd punkt e) legges til rette for god forming av bygde omgivelser, gode bomiljøer og gode oppvekst- og levekår i alle deler av landet. Videre skal planer etter første ledd bokstav f) fremme befolkningens helse og motvirke sosiale helseforskjeller. Å legge hensynet til universell utforming til grunn i all planlegging er i tråd med disse kravene.

Alle offentlige organer har rett og plikt til å delta i planleggingen. Se mer i 3.6.1.

Statsforvalteren skal påse at kommunene oppfyller plikten til planlegging etter loven. Regional planmyndighet skal veilede og bistå kommunene i deres planleggingsoppgaver. Mange statsforvaltere og fylkeskommuner arrangerer plankonferanser eller nettverk for kommunene om planlegging der de orienterer om ulike plantema og gir veiledning i hvordan gjennomføre planlegging.

3.5 Planprogram, planbeskrivelse og konsekvensutredning

Noen av de innledende bestemmelsene i loven handler om generelle utredningskrav for regionale og kommunale planer. For planer som er omfattet av krav om planprogram og konsekvensutredning, gir forskrift om konsekvensutredninger utfyllende bestemmelser. Planprogram skal utarbeides for alle regionale planer, kommuneplaner og reguleringsplaner som kan få vesentlige virkninger for miljø og samfunn. Forskrift om konsekvensutredninger gir utfyllende bestemmelser om planprogram.

3.5.1 Planprogram

For alle regionale planer og kommuneplaner, og for reguleringsplaner som kan få vesentlige virkninger for miljø og samfunn, skal det utarbeides et planprogram slik det står i plan- og bygningsloven § 4-1.

Planprogrammet skal beskrive formålet med planarbeidet, beskrive planprosessen med fremdriftsplan og opplegg for medvirkning, spesielt overfor grupper som antas å bli spesielt berørt. Det er viktig å involvere grupper som råd for personer med funksjonsnedsettelser og eldrerådet i prosessen, og slik kan rådet avtale med kommunen når i planprosessen det skal trekkes inn og avgi høringsuttalelser.

Plan- og bygningsloven § 4-1 sier videre at forslag til planprogram skal sendes på høring og legges ut til offentlig ettersyn normalt samtidig med varsel om oppstart og kunngjøring av planarbeidet. Fristen for å gi uttalelse skal være minst seks uker. Høringen er viktig for at myndigheter og interesser som dette får følge for får oversikt over aktuelle problemstillinger, behov for kartlegging og utredning og hvordan planforslaget påvirker deres interesser. Målet er å gi anledning til tidlig medvirkning, god informasjon og dialog og en forutsigbar prosess for alle involverte.

Dersom berørte regionale og statlige myndigheter på grunnlag av forslag til planprogram vurderer at planen kan komme i konflikt med nasjonale eller viktige regionale hensyn, skal dette framgå av uttalelsen til forslaget til planprogram (§ 4-1 siste ledd).

Forskrift om konsekvensutredninger (KU-forskriften 2017) gir utfyllende bestemmelser om krav til planprogram. Etter forskriften skal det i planprogrammet omtales hvilke forhold

som skal utredes og hvilke metoder som er tenkt benyttet for å skaffe nødvendig kunnskap. Dette omfatter viktige tema og problemstillinger som vil være aktuelle i den konkrete saken, og som videre skal beskrives og vurderes i konsekvensutredningen. «Tilgjengelighet for alle til uteområder og gang- og sykkelveinett» er et utredningstema som listes opp i § 21. Dersom man antar at planforslaget kan få konsekvenser for forhold som går på tilgjengelighet og universell utforming, bør det i planprogrammet omtales hvordan dette skal redegjøres for i konsekvensutredningen.

3.5.2 Planbeskrivelse med konsekvensutredning

Alle forslag til planer etter loven skal ha en planbeskrivelse som beskriver planens formål, hovedinnhold og virkninger, samt planens forhold til rammer og retningslinjer som gjelder for området jf. § 4-2. Planbeskrivelsen bør omtale hvordan man skal ivareta universell utforming i planforslaget, og eventuelt i påfølgende byggesak.

For regionale planer og kommuneplaner med nye utbyggingsområder, samt for reguleringsplaner som kan få vesentlige virkninger for miljø og samfunn, skal planbeskrivelsen gi en særskilt vurdering og beskrivelse – en konsekvensutredning – av planens virkninger for miljø og samfunn. Konsekvensutredningen skal tydelig skiller ut som en egen del av planbeskrivelsen.

I arbeidet med konsekvensutredning skal man systematisk gå igjennom og identifisere den kunnskapen som foreligger om forhold som kan bli berørt. § 21 i KU-forskriften lister opp en rekke forhold som skal identifiseres og utredes der det er nødvendig. «Tilgjengelighet for alle til friområder og gang- og sykkelveinett» er et forhold som skal utredes dersom det blir vesentlig berørt. Etter forskriften bør man derfor vurdere om planforslaget vil få konsekvenser for menneskers tilgjengelighet til uteområder og gang- og sykkelveier, og eventuelt redegjøre for virkningene og løsninger for å unngå det.

Listen i § 21 i KU-forskriften er ikke uttømmende, og i enkelte saker kan andre problemstillinger være relevante å se nærmere på. For eksempel kan det være naturlig med særlige vurderinger av forhold til universell utforming i planer som skal tilrettelegge for skystasjoner, trafikk-knutepunkt, større parkanlegg eller torg.

I andre tilfeller kan omfanget av behov for utredning av et tema variere ut ifra konfliktsituasjon. Dersom et sentrumsområde med eldre bebyggelse skal reguleres, vil hensynet til kulturminner og hensynet til universell utforming være forhold som må avveies nøye. Dette må gjenspeiles i konsekvensutredningen, hvor det bør gjøres en særskilt vurdering av og redegjørelse for planforslagets konsekvenser for universell utforming.

Hensikten med utredningen er at man ved vedtak av planen skal ta tilbørlig hensyn til de vurderingene som er gjort, i dette tilfellet vurdering av planforslagets konsekvenser for universell utforming.

Departementet har gitt ut flere [veiledere om konsekvensutredninger](#).

3.6 Medvirkning

Intensjonen i plan- og bygningsloven er at planlegging skal være transparent, åpen og sikre medvirkning. I formålsparagrafen 1-1 fjerde ledd er dette presisert:

«Planlegging og vedtak skal sikre åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning for alle berørte interesser og myndigheter.»

Tidlig og god involvering sikrer at vi får synliggjort relevant kunnskap og viktige interesser. Det vil gi et bedre grunnlag for interesseavveining og styrke planlegging som demokratisk arena. Det vil også kunne medvirke til å redusere konfliktnivået og heve kvaliteten på planene.

Kommunal- og moderniseringsdepartementet har gitt ut en egen *veileder* om medvirkning.

3.6.1 Medvirkning fra alle sektorer for gode universelle løsninger

Alle sektorer/virksomhetsområder i kommunen og fylkeskommunen må delta i planleggingen helt fra starten av planprosessen for å sikre de gode universelt utformede løsningene.

Dette vil også være i tråd med *kommuneloven § 13-1* og kommunedirektørens utredningsplikt som er å «påse at saken er forsvarlig utredet og gir et faktisk og rettslig grunnlag» før saken legges frem for det folkevalgte organet. Hvordan arbeidet er i kommunens administrasjon vil også være kommunedirektørens ansvar som leder av «den samlede administrasjonen».

Samarbeid med jevnlig kontakt, drøftinger og diskusjoner er viktig, og bidrar til at alle i kommunen eller fylkeskommunen får felles forståelse for hva som er utfordringene og for hvordan disse kan møtes og løses.

Siden planer kan omfatte bo- og nærmiljø, skoler, barnehager, turområder, gangveger, sykkelstier, by- og tettstedsentra, næringsområder og park- og grøntområder, må planleggerne samarbeide med de virksomhetsområdene (sektorene) som er ansvarlige for saksområdet, jf. § 1-4, andre ledd. Medarbeidere fra virksomheter som arbeider med tekniske tjenester, veg vann, avløp, barnehager og skoler, helse og omsorg, kultur, idrett, fritid, bolig, næring og eiendom må delta i planprosessen. Involvering gjelder også næringsavdelingen og økonomiavdelingen. De ansvarlige for kommunens daglige og framtidige drift er også sentrale, da de også kan bidra både med ideer og løsninger. Samtaler om erfaringer med ulike løsninger er også nyttig for å sørge for at fremtidig utforming blir bedre eller like god. Det gir også innsikt i hva dette dreier seg om. Her er også brukerinvolvering nyttig.

Alle er aktuelle og nødvendige samarbeidspartnere for å få gode universelle løsninger.

3.6.2 Råd for personer med funksjonsnedsettelse

For å sikre at grupper som ellers ikke så lett deltar i åpne medvirkningsprosesser skal få anledning til det, bestemmer kommuneloven § 5-12 at alle kommuner og fylkeskommuner har en lovfestet plikt til å opprette råd for personer med funksjonsnedsettelse.

I 2019 kom en forskrift om de tre medvirkningsorganene etter kommuneloven. Forskriften skal sikre en bred, åpen og tilgjengelig medvirkning fra eldre gjennom eldrerådet i alle saker som gjelder dem, personer med funksjonsnedsettelse gjennom rådet for personer med funksjonsnedsettelse i alle saker som gjelder dem og fra ungdomsråd eller annet medvirkningsorgan for ungdom i alle saker som gjelder ungdom.

Det er utarbeidet [veiledere](#) for alle de tre rådene der det går frem hvilke [regler](#) som gjelder og hvilke plikter kommunene har. Veilederne har også flere gode eksempler på hvordan rådene og andre deler av kommunen kan arbeide.

Det er viktig at kommunene og fylkeskommunene vurderer om de som skal medvirke i planprosessene har fått tilstrekkelig kunnskap om temaet og om de forstår informasjonen de mottar, slik at alle har samme kunnskapsnivå om planforslaget.

Kommunen og fylkeskommunene anbefales å trekke rådene med fra start, og rådene selv bør være aktive for å få en god dialog.

3.6.3 Medvirkning fra dem som blir berørt av planen

I plan- og bygningslovens § 5-1 første ledd sies at «Enhver som fremmer planforslag, skal legge til rette for medvirkning». Dette betyr at statlige, regionale, kommunale og private planleggere må gjennomføre medvirkning. Kommunen er gitt et ekstra ansvar for å se til at medvirkning gjennomføres. Det står i § 5-1 femte ledd:

«Kommunen skal påse at dette [medvirkningen] er oppfylt i planprosesser som utføres av andre offentlige organer eller private.»

Det ikke er like lett for alle å delta i møter, lese plandokumenter eller brev om planarbeid. Derfor er kommunene i paragrafens tredje ledd, pålagt «... et særlig ansvar for å sikre medvirkning fra grupper som krever spesiell tilrettelegging», og fjerde ledd «Grupper og interesser som ikke er i stand til å delta direkte, skal sikres gode muligheter for medvirkning på annen måte.»

Rådene for personer med funksjonsnedsettelse bør trekkes inn tidlig i planprosessen. Jo tidligere, jo bedre. Jo tidligere man får lagt inn de gode løsningene, jo bedre er det, det er ofte også enklere og rimeligere.

Befaringer er nyttige og kan gi verdifull informasjon og forståelse av situasjonen.

Å korrigere eller rette opp uheldige løsninger i bygg og utearealer tar lengre tid og er dyrere enn å lage gode løsninger helt i starten. Ofte kan rådet for personer med funksjonsnedsettelse belyse forhold planleggere og utbyggere ikke ser. Å vurdere planer for tiltak underveis, se hvordan tiltakene faktisk ser ut til å bli og vurdere helheten på vei til endelig resultat er ofte nyttig. En kan også da spare eventuelle kostnader for justeringer etter at tiltaket er gjennomført.

3.6.4 Om regionalt planforum

Her vil vi trekke frem regionalt planforum som en nyttig arena for å få universell utforming frem på bordet som et hensyn alle må ivareta. Se veilederen om [regionalt planforum](#) på www.planlegging.no.

3.7 Innsigelser med begrunnelse i universell utforming

Fylkeskommunen og statsforvalteren kan etter plan- og bygningslovens § 5-4 fjerde ledd, fremme innsigelser med begrunnelse i universell utforming:

«Dersom planforslag er i strid med bestemmelser i loven, forskrift, statlige planretningslinjer, statlig eller regional planbestemmelse eller overordnet plan.»

Manglende universell utforming kan defineres som diskriminering i Lov om likestilling og forbud mot diskriminering. En klage over brudd på bestemmelsene om universell utforming kan bringes inn for Diskrimineringsnemnda etter bestemmelse i diskrimineringsombudsloven. Se mer i kapittel om Konvensjoner, direktiver mv. om universell utforming relatert til planlegging.

Se departementets øvrige veiledere på www.planlegging.no som omtaler innsigelser.

3.8 Forholdet til forvaltningsloven og klage

Forvaltningsloven gjelder også for behandling av saker etter plan- og bygningsloven. Det er imidlertid egne regler om saksbehandling i plan- og bygningsloven. Plan- og bygningslovens egne regler går i såfall foran reglene i forvaltningsloven.

Klagereglene i forvaltningsloven om f.eks. klagefrist og hvem som kan klage gjelder som ellers i forvaltningen.

Plan- og bygningslovens § 1-9 sier imidlertid at:

- Det i byggesaken ikke kan klages på forhold som er avgjort i bindende reguleringsplan eller ved dispensasjon.
- Statlig organ, som Sametinget, regionalt organ og kommune kan påklage enkeltvedtak som direkte berører vedkommende myndighets saksområde. Denne klageadgangen gjelder ikke i plansaker der vedkommende myndighet er gitt anledning til å fremme innsigelse.
- Det kan kun klages på samme grunnlag én gang. Det betyr at dersom det er klagd over manglende krav til opparbeidelse av uteareal i reguleringsplan, så kan man ikke begrunne en klage over gitt byggetillatelse med at det i planen ikke var stilt krav til opparbeidelse av uteareal i reguleringsplanen.

Reglene om rett til innsyn i dokumenter etter offentlighetsloven og miljøinformasjonsloven gjelder også for saker etter plan- og bygningsloven. Retten gjelder også for alternative utkast til planer etter plan- og bygningsloven.

3.9 Nasjonale forventninger og statlige planretningslinjer

Hvert fjerde år skal regjeringen utarbeide [Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging](#) i tråd med § 6-1. Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019-2023 ble utgitt i mai 2019. På side 29 gis det klare forventninger til at hensynet til universell utforming skal vektlegges:

- Kommunene planlegger for et tilbud av tilrettelagte boliger for eldre og personer med nedsatt funksjonsevne.

- Kommunene planlegger aktivt for å motvirke og forebygge levekårsutfordringer og bidrar til utjevning av sosiale forskjeller. Kommunene legger universell utforming til grunn i planlegging av omgivelser og bebyggelse og ivaretar folkehelsehensyn i planleggingen.

Statlige planretningslinjer for samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging legger også klare føringer for universell utforming i planleggingen. Under punkt 4 Retningslinjer for samordning av bolig-, areal- og transportplanleggingen sies det i 4.8:

«Planleggingen skal ta høyde for universell utforming og tilgjengelighet for alle, og ta hensyn til den delen av befolkningen som har lav mobilitet.»

4 Regionale planoppgaver, planer og veiledning

Regional planlegging kan gå på tvers av både kommunegrenser og tema, og slik bidra til økt oppmerksomhet om universell utforming i regionalt perspektiv. Som nevnt i kap. 1 skal berørte sektorer i den fylkeskommunale administrasjonen delta i den regionale planleggingen.

Fylkeskommunen skal også gi råd til og å bistå kommunene i utarbeiding av kommunale planer jf. plan- og bygningsloven § 3-2. Fylkeskommunene skal også uttale seg til kommunale planforslag, og fylkeskommunen og statsforvalteren kan fremme innsigelser med begrunnelse i universell utforming. Fylkeskommunene har med andre ord en særlig viktig rolle i å bidra til at universell utforming sikres i kommunal planlegging.

4.1 Regional planstrategi

Regional planmyndighet skal minst en gang i løpet valgperioden, senest ett år etter konstituering, utarbeide en regional planstrategi i samarbeid med kommuner, statlige organ, organisasjoner og aktuelle institusjoner. Dette er et viktig tidspunkt for å få universell utforming på dagsorden.

Planstrategien er ikke en plan. Planstrategien skal redegjøre for viktige utviklingstrekk og utfordringer, vurdere langsiktede utviklingsmuligheter og avklare hvilke spørsmål som skal tas opp gjennom videre regional planlegging.

Regional planstrategi skal også inneholde oversikt over prioriterte planoppgaver og hvordan de prioriterte planoppgavene skal følges opp og presentere opplegg for medvirkning. Vurderingene skal svare ut Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging som oppgitt i plan- og bygningsloven § 6-1.

Utarbeidelsen av regional planstrategi er tidspunktet for å drøfte universell utforming sett i lys av regionale utfordringer; hvordan universell utforming skal ivaretas i regional planlegging.

Planstrategien bør avklare hvordan universell utforming skal ivaretas i all regional planlegging. Nedenfor er listet opp noen spørsmål som kan være nyttige å stille i dette arbeidet.

4.1.1 Aktuelle vurderinger i arbeidet med regional planstrategi

Listen under er til refleksjon og til hjelp i drøftinger ved utarbeidelse av regional planstrategi.

Vurdering av eksisterende planer og planoppfølging:

- Er universell utforming tilstrekkelig og godt behandlet i gjeldende regionale planer, og hvordan er de fulgt opp i handlingsplaner og tiltak?
- Er det avklart hvem som gjør hva, når og med hvilke ressurser?
- Kan ansvarsfordeling tydeliggjøres?

Når ny planstrategi skal utarbeides:

- Hva er de viktigste regionale utviklingstrekkene og utfordringene knyttet til universell utforming, som bør følges opp som bør følges opp i den regionale planleggingen?
- Hva er status for universell utforming i fylkeskommunens skoler, næringsbygg- og arealer, infrastruktur som gangveier, holdeplasser for kollektivtransporten, friluftsliv, grønnstruktur og turveier, kulturmiljø eller kulturarenaer?
- Er det behov for ytterligere kartlegging? For hjelp til å velge kartleggingsmetode se kapittel 9 [Kartleggingsmetoder og veiledere](#)
- Er det behov for å prioritere tiltak for å oppnå universell utforming innenfor disse områdene?

Se veileder om [Regional planstrategi](#).

4.1.2 Planprogram

Regional planmyndighet skal utarbeide regionale planer for de spørsmål som er fastsatt i den regionale planstrategien. For alle regionale planer skal det utarbeides et planprogram som ledd i varsel om oppstart, jf. § 4-1. Planprogrammet skal gjøre rede for formålet med planarbeidet, planprosess med frister og deltagere, opplegg for medvirkning og behovet for utredninger.

Høring av planprogrammet er viktig for at myndigheter og interesser som dette får følger for, får oversikt over aktuelle problemstillinger og hvordan forslaget påvirker deres interesser. Målet er å gi anledning til tidlig medvirkning, god informasjon og dialog, og en forutsigbar prosess for alle involverte. Det er viktig å involvere rådene for personer med funksjonsnedsettelse i prosessen.

4.1.3 Regional plan og handlingsprogram

Regionale planer utarbeides for temaene som er fastsatt i den regionale planstrategien.

Universell utforming bør følges opp i utarbeidelse av alle regionale planer, om de er tematiske eller geografisk avgrenset. Aktuelle tematiske planer er opplæring, kultur, samferdsel, næring, fylkesbygg, og andre offentlige bygg, informasjon, IKT løsninger mv.

Dersom det er behov for å samle og konkretisere problemstillinger knyttet til universell utforming på de ulike sektorområdene, kan en egen regional plan for universell utforming være en løsning. Men siden universell utforming ofte krever tverrsektoriell tenkning og handling, er det viktig at konklusjonene i en eventuell sektorplan bakes inn i regional planstrategi og øvrig regional planlegging. En regional plan skal ha et handlingsprogram. Behovet for rullering skal vurderes årlig.

Koplingen mellom planen, anbefalte tiltak og handlingsprogrammet for gjennomføring av planen, som fylket etter lovens § 8-1 er pliktet til å utarbeide, er særlig viktig.

Det er her en kan tidfeste tiltakene, prioritere mellom dem, og sette av ressurser til gjennomføringen. Her ser man nytten av at flere sektorer i fylkeskommunen deltar og drøfter de ulike tiltakene og foretar en felle prioritering.

4.1.4 Eksempler: universell utforming ivaretatt i regionale planer

Flere fylkeskommuner utarbeider egne regionale temaplaner om universell utforming for å heve oppmerksomheten og øke fokuset på universell utforming i sin planlegging.

Andre ivaretar universell utforming i den regionale planen. Under gis det noen beskrivelser fra fylkeskommuner som har ivaretatt universell utforming i et utvalg regionale planer. Beskrivelsene er ikke en uttømmende liste.

Tidligere Hordaland fylkeskommune¹ viser gjennom regionale planer at de jobber bredt med universell utforming. De omtaler blant annet nasjonale mål om universelt utformede reisekjeder, behov for boliger og leke- og oppholdsområder med universell utforming i areal- og transportplan for Bergensområdet. Videre er universell utforming en viktig forutsetning i regional plan for attraktive senter i Hordaland, og universell utforming er et viktig fokus i regional plan for folkehelse.

Tidligere Oppland fylkeskommune² slår gjennom regional plan for samferdsel fast at standarden på fylkets mange holdeplasser varierer, og de færreste tilfredsstillers dagens krav til universell utforming. Planen gir retning og legges til grunn for utarbeiding av egne handlingsplaner for fylkesvegene og for kollektivtransport og mobilitetsstrategi.

Møre og Romsdal³ har i sin fylkesplan, som staker ut kursen for utviklingen av fylket i en fireårsperiode, likestilling og inkludering som et av sine gjennomgående perspektiv – og legger der til grunn at de fysiske forholdene skal være utformet slik at de i så stor utstrekning som mulig kan brukes av alle uten spesielle tilpasninger eller hjelpemidler. De gjennomgående perspektivene i fylkesplanen skal medvirke til helhetlig planlegging og tverrfaglig arbeid og legge grunnlag for at fylkeskommunen skal kunne vareta sentrale føringer i plan- og bygningsloven. Perspektivene skal vurderes for alle tiltakene i handlingsprogrammene.

Rogaland har laget en egen [fylkesdelplan for universell utforming](#). Der sies det: «Fylkesdelplanen er laget for å fremme arbeidet med universell utforming. Et av hovedmålene i dette arbeidet er like levekår for alle, i alle faser av livet.»

For hvert satsingsområde i planen er det knyttet flere mål med strategier og tiltak. Disse gir føringer for aktører som fylkeskommunen, kommunene, brukerorganisasjoner, næringslivet og produktutviklere. Flere av tiltakene har tidsfrister for gjennomføring.

¹ Rogaland fylkeskommune: [Regionale planar – oversikt](#)

² Oppland fylkeskommune: [Regional plan for samferdsel 2018–2030](#)

³ Møre og Romsdal fylkeskommune: [Fylkesplan](#)

5 Kommunal planlegging

I Norge er mye av ansvaret for samfunnsutviklingen og arealplanleggingen lagt til kommunene. Derfor har kommunen også en særlig viktig rolle i å påse at hensynet til universell utforming blir ivaretatt i samfunnsplanleggingen. Kommunens planleggere bør ha et bevisst forhold til hvordan universell utforming skal innarbeides som et sentralt hensyn i de enkelte planene, og sikre at det ivaretas i alle stadier – fra planstrategien og ned til den enkelte byggesak.

Kommunal oversiktsplanlegging skal ifølge § 11-1 i plan- og bygningsloven omfatte kommuneplanens samfunnsdel med handlingsdel og arealdel. Kommunen skal også i nødvendig grad utarbeide reguleringsplaner. Planstrategien skal avklare behovet for kommunal planlegging i kommende fireårsperiode.

Kommuneplanleggingen er en prosess fra samfunnsdelen med *statusbeskrivelse* av demografisk utvikling, folkehelse, virksomhetenes status og behov og kommunens økonomiske situasjon. Videre skal tiltak beskrives i handlingsdelen, og den økonomiske prioriteringen mellom tiltakene er i økonomiplanen. I arealplanen blir kommunens prioriteringer og beslutninger kartfestet med dertil hørende bestemmelser.

Samfunnsdelen gir politisk forankring, mens arealdelen er kommunens viktigste verktøy for styring av arealbruken i tråd med målene for kommunens utvikling i samfunnsdelen.

Det er viktig at alle virksomheter i kommunen deltar i planprosessen fra innledende drøftinger til økonomiske prioriteringer, fordi det er her beslutninger tas om hvordan kommunesamfunnet kan utvikle seg og hvilke tiltak som kan gjennomføres i den neste 4-årsperioden.

5.1 Kommunal planstrategi

Kommunestyret skal minst en gang i valgperioden, senest ett år etter at det ble konstituert, lage og vedta en kommunal planstrategi, jf. § 10-1. [Veileder om kommunal planstrategi](#) forklarer dette nærmere.

Planstrategien er ikke en plan. Planstrategien er et verktøy til å avklare hvilke planoppgaver som skal prioriteres i valgperioden.

Planstrategien skal bl.a. drøfte kommunens strategiske valg for samfunnsutviklingen.

Hvordan det skal tas hensyn til universell utforming i kommunens planer, er et tema som skal drøftes i planstrategien. Hensynet til universell utforming i planstrategien må ses i sammenheng med kommuneplanens samfunnsdel med handlingsdel, økonomiplanen, sektorplaner og arealplaner.

Det går fram av § 10-1 at kommunen bør legge opp til bred medvirkning og debatt for allmennheten som grunnlag for behandlingen. Rådet for mennesker med nedsatt

funksjonsevne bør kunne gi innspill til beskrivelsen av status om universell utforming i kommunen, og om er det behov for delplaner om for eksempel universell utforming.

5.1.1 Aktuelle vurderinger i arbeidet med kommunal planstrategi

Listen under er til refleksjon og til hjelp i drøftinger ved utarbeidelse av planstrategien.

Samfunnsutviklingen - kunnskapsgrunnlaget

- Hva er de viktigste utviklingstrekkene i kommunen innen universell utforming?
- Er det behov for å kartlegge skoler, andre kommunale bygg, offentlig infrastruktur, barnetråkk, utearealer, friluftsområder, kulturminner eller kulturarenaer for å avklare status om de er universelt utformet? (for hjelp til å velge kartleggingsmetode se kapittel 5 Kartleggingsmetoder og veiledere.)
- Hvordan kan kommunen bli bedre på universell utforming (skolene, uteområdene, byggene, tjenestene, virksomhetene, annen infrastruktur)?

Drøfting av eksisterende planer

- Hvordan er universell utforming fulgt opp i gjeldende kommuneplan og reguleringsplaner?
- Bør noen planer eller strategier revideres for at universell utforming skal tas bedre hånd om? Er det hensiktsmessig å se dette arbeidet i sammenheng med andre virksomheters planlegging?

Vurdering av behovet for nye planer

- Er det behov for egne planer for å prioritere enkelte områder som er særlig viktige for å oppnå et universelt utformet samfunn, for eksempel skoler, andre kommunale bygg, offentlig infrastruktur, utearealer, grønnstruktur, friluftsområder, kulturminner, kulturarenaer osv.?

Medvirkning

- Hvordan trekke inn rådet for mennesker med nedsatt funksjonsevne, elderråd og ungdomsråd inn i utarbeidelsen av planstrategien?

5.1.2 Eksempler: universell utforming i planstrategier

Under gis noen eksempler på hvordan et utvalg kommuner har ivare tatt universell utforming i sin planstrategi. Eksempelene er ikke en uttømmende liste:

Meløy kommune⁴ vektlegger universell utforming og tilgjengelighet i utkast til kommunal planstrategi for Meløy 2020-2023 og i planprogram for samfunnsdelen, og beskriver kommunens utfordringer knyttet til tematikken:

«Kommunen må utvikle et aldersvennlig og inkluderende lokalsamfunn, med satsing på universell utforming og tilgjengelighet i offentlige bygg og uteområder. Tilgjengeligheten er kartlagt i offentlige bygg, men fortsatt er det slik at mange tiltak gjenstår. Meløy har også for få turløyper og friluftsområder tilrettelagt for personer med funksjonsnedsettelse.»

⁴ Eksempler – lenker til viste eksempler i veilederen. Meløy kommune: [Oppstart av arbeid med kommuneplanens samfunnsdel 2020-2030](#)

Oppdal kommune⁵ sin planstrategi 2020-2023 knytter universell utforming til kommunens folkehelsearbeid:

«Folkehelseplanen 2017-2021 skal revideres i planperioden. Vi vil tilrettelegge for at hele befolkningen kan ta sunne og helsefremmende valg med fokus på tilgjengelighet og helsefremmende tilrettelegging i sentrum, bo- og nærmiljø, sosiale møteplasser, nærturområder, friområder, natur og friluftsliv. Vi vil styrke samhandling og tilrettelegging for frivillig sektor, samt god livskvalitet og mestring for eldre og personer med kroniske lidelser. Omleggingen av kjøremønster som følge av ny E6 krever en sikring av gang- og sykkeltrafikk til sentralskoleanlegget og sentrumsfunksjonene, jf. universell utforming. Disse områdene blir videre fulgt opp i blant annet kommuneplanen, reguleringsplaner og planer innenfor folkehelse og omsorg.»

Oslo kommune⁶ fastsetter gjennom utkast til planstrategi 2020-2023 at Handlingsplan for mennesker med funksjonsnedsettelse og Prinsipper for universell utforming i Oslo kommune skal rulleres i perioden.

Etne kommune⁷ beskriver i sin planstrategi for 2016-2020 kommunens strategier for at alle innbyggere skal kunne bruke bygninger og omgivelser og kommunens oppfølging:

«Alle innbyggjarar skal kunne nytte bygningar og omgjevnader. Dette gjeld særleg tettstadene Etnesjøen og Skånevik. Tettstadsanalysen 'Etnesjøen 2020' har peikt mot dårleg tilgjenge og utforming i Etnesjøen. Det er ikkje klart skilje mellom mjuke og harde trafikkantar. Det vart også foreslått utforming av miljøgate i sentrum. Dette kan verte enklare å implementere etter omlegging av europavegen.

Strategiar: Fullføre arbeidet med gang- og sykkelveggar i tettstadene; Greie ut moglegheitene for betre samspel mellom trafikkantar i tettstadene; Legga til rette for betre samspel mellom mjuke og harde trafikkantar i tettstadene; Gjere det innbydande, og enklare, å bruke gang og sykkel i tettstadene; Informasjon om, og frå, kommunen skal vere lett tilgjengeleg på kommunen sine heimesider.

Oppfølging: Samfunnsdel til kommuneplanen (ny); Arealplan til kommuneplanen (ny); Kommunedelplan Etnesjøen; Folkehelseoversikt; Trafikksikringsplan.»

Bergen kommune skriver i sin planstrategi (2019-2023):

«Alle treng ein stad å bu, og byrådet meiner det er viktig at kommunen tek eit særleg ansvar for å sikre at alle bergensarar har tilgang til ein bustad, i gode nabolag som førebygger einsemd og isolasjon. Universell utforming skal ligge til grunn for all byutvikling i byen.»

I Bergen kommunes drøfting av behovet for rullering av eksisterende planer og behov for nye planer skriver de:

«Universell utforming fremmar like moglegheiter for personar med nedsett funksjonsevne med tanke på samfunnsdeltaking og friheit i dagleglivet. Det blir lettare for alle

⁵ Oppdal Kommune: [Planstrategi for Oppdal Kommune 2020-2023](#)

⁶ Oslo Kommune: [Planstrategi for Oslo 2020-2023](#)

⁷ Etne Kommune: [Kommunal planstrategi Etne kommune 2020-2024](#)

å bevege seg, finne fram og forstå omgivnadane. Plan for universell utforming skal omhandle kommunen sitt arbeid med bygg, byrom og byutvikling, styrke kompetansen i eigen organisasjon og bidra til å auke den allmenne forståinga av universell utforming både i kommunen som organisasjon så vel som bysamfunnet. Planarbeidet blei starta opp av byrådet i oktober 2019 basert på planstrategi for perioden 2015–2019».

5.2 Kommunedelplaner, temaplaner og strategier

Mange kommuner velger å lage egne kommunedelplaner, temaplaner eller strategier for å øke oppmerksomheten om universell utforming. Dette er i tråd med § 11-1, tredje ledd som sier at «Det kan utarbeides kommunedelplan for bestemte områder, temaer eller virksomhetsområder».

Både kommunedelplaner, temaplaner og strategier kan være gode virkemidler for å heve kunnskapen om og få økt fokus på universell utforming i kommunen. Mange opplever selve prosessen med utarbeidelsen av disse planene eller strategiene som nyttig. Det er viktig at det er samsvar mellom disse og de øvrige planprosessene, og at de løftes inn i arbeidet med samfunnsplanen. Slik kan de følges opp i handlingsdelen og økonomiplanen og bli en del av kommunenes prioritering av ressurser.

Av og til skjer utviklingen raskt, som da de nye sparkesyklene kom. Dersom kommunene opplever at de må møte endringene i samfunnet med nye tiltak utenom den normale fire-årlege rulleringen av kommuneplanen, kan utarbeidelse av temaplaner eller tematiske strategier være et godt verktøy.

5.3 Kommuneplanens samfunnsdel

I kommuneplanens samfunnsdel skal kommunen vektlegge viktige utfordringer knyttet til samfunnsutviklingen, herunder miljømessige utfordringer og utfordringer knyttet til universell utforming, mål og strategier for kommunesamfunnet som helhet og kommunen som organisasjon, for sektorene og for utvalgte målgrupper. Særlig viktig er dette for sentrale samfunnsforhold som folkehelse, barn og unge, inkludering, integrering, næringspolitikk m.m. Utfordringer knyttet til universell utforming av kommunens tjenester, bygg og infrastruktur skal vektlegges.

Samfunnsdelen skal synliggjøre de strategiske valgene kommunen tar. Hensikten er å beskrive sammenhengen mellom de langsiktige mål og strategier som trekkes opp i samfunnsdelen og de fysiske konsekvensene. Dette utdypes i [lovkommentaren](#) til plan- og bygningsloven.

Det understrekes at det er i samfunnsdelen kommunen med utgangspunkt i vedtatt planstrategi og planprogram, beskriver hvilke mål og delmål som skal prioriteres videre. Dette vil så danne rammer for handlingsdelen og gi innspill til arealdelen.

Kommuneplanen skal ha en handlingsdel som angir hvordan planen skal følges opp de fire påfølgende år eller mer og revideres årlig. Økonomiplanen etter [kommuneoven § 14-4](#) kan inngå i handlingsdelen. Se veileder [Kommuneplanprosessen – samfunnsdelen – handlingsdelen](#).

5.3.1 Aktuelle vurderinger - kommuneplanens samfunnsdel

Listen under er til refleksjon og til hjelp i drøftinger ved utarbeidelse av eller rullering av samfunnsdelen. Hvorvidt og om den utkvikter skrftlig er opp til kommunen.

- Hvordan skal universell utforming ivaretas i kommuneplanens samfunnsdel?
- Hvordan er utviklingen i befolkningen når det gjelder flere eldre og grupper med behov for ekstra tilrettelegging?
- Hvordan skal man jobbe med universell utforming på tvers av kommunens virksomheter?
- Hvilke mål skal kommunen sette seg og hvilke tiltak må kommunen iverksette for å bidra til et mer universelt utformet og inkluderende samfunn? (særlig barn og unge, folkehelse, eldre, integrering og inkludering).
- Hvilke arealmessige konsekvenser vil dette føre til?
- Er kommunens bygg og anlegg universelt utformet? (barne- og ungdomskoler parker, publikumsområder, fortau, stier og kulturarenaer).
- Er det spesielt behov for strakstiltak i noen områder?
- Hvordan følges dette opp i handlingsdelen og økonomiplanen?

Veilederen *Kommuneplanens samfunnsdel* utdyper dette noe. Se også Barne-, ungdoms-, og familiedirektoratets hjemmeside om Veikart for nærskoler www.bufdir.no.

5.3.2 Eksempler: universell utforming i kommuneplanens samfunnsdel

Under gis noen flere eksempler på hvordan et utvalg kommuner har ivaretatt universell utforming i kommuneplanens samfunnsdel. Beskrivelsen av eksemplene er ikke en uttømmende liste:

Stange kommune⁸ har i sin samfunnsdel for 2014-2026 blant annet lagt prinsippet om universell utforming til grunn for kommunens planarbeid, og påpeker også kommunens utfordringer knyttet til temaet:

«Tilgjengelighet for alle! Et viktig grunnlag for aktivitet, deltakelse og et inkluderende samfunn er universell utforming. Universell utforming bygger på prinsippet om at alle mennesker, så langt det lar seg gjøre, skal ha like muligheter til å benytte seg av produkter, bygg og uteområder. Hensynet til universell utforming skal ivaretas i alt kommunalt planarbeid. Tilbud og muligheter i kommunen skal synliggjøres både på nett og gjennom en god og tydelig skilting. Utfordringen for Stange kommune er at etterslepet i kommunale bygg er stort. Målet må likevel være å tenke tilgjengelighet for alle i alt vi gjør.»

Sortland kommune⁹ vektlegger i sin samfunnsdel 2008-2020 at universell utforming er viktig både for dem som bor der og gjester:

«En inkluderende by – universelt utformet. Sortland som by, er en viktig ressurs for alle som bor i Vesterålen og for alle som besøker regionen. Det er derfor viktig at byen gir alle like muligheter for deltakelse. Universell utforming i byutvikling innebærer at bygg og uteområder formes og vedlikeholdes på en slik måte at flest mulig kan leve, bo og bruke byen uten spesiell tilrettelegging eller hjelp. Både innbyggere og gjester møtes med omsorg, omtanke og gjestfrihet.»

⁸ Stange kommunes samfunnsdel vedtatt 2014: *Kommuneplan – Samfunnsdel 2014–2026*

⁹ Sortland kommune: *Kommuneplan for Sortland 2008 –2020*

Ullensaker kommune¹⁰ har i kommuneplanens samfunnsdel 2015-2030 universell utforming som en viktig føring for kommunens prioriteringer mot 2030:

«Det holdes et tydelig fokus på prinsippene om universell utforming i planlegging og utforming av bygninger, uteoppholdsarealer og friluftsområder. [Ullensaker kommunes oppgaver] Sørge for at kommunale bygg og øvrige publikumsbygg er tilgjengelige for alle og at universell utforming gjøres mer brukervennlig. God og aktiv brukermedvirkning er viktig for å oppnå gode og funksjonelle løsninger.»

Time kommune¹¹ sin kommuneplan 2015-2027 bygger videre på en fylkesdelplan for universell utforming og vektlegger universell utforming blant annet i omtale av helse og livskvalitet, samt under deltaking og aktivitet:

«Med stor byggjeaktivitet i kommunen er det viktig å verna og sikra grøntområde, møteplassar og leikeplassar. God planlegging og universell utforming av bygningar og uteområde verkar positivt inn på helse og livskvalitet og vernar mot risikofaktorar. [...] I kommunen er universell utforming et prinsipp som vert tatt med i alle planprosessar og byggjeprojekt slik at publikumsbygg, tur- og friområde, bustader, vegar og tiltak langs kollektivtransportaksane kan brukast av alle menneske utan spesiell tilpassing.»

Tidligere **Fusa kommunes**¹² samfunnsdel har tre hovedsatsingsområder:

- Berekraftige lokalsamfunn
- Treffsikre kommunale tenester
- Samhandling og samarbeid

De skriver der:

«Innanfor satsingsområdet 'berekraftige lokalsamfunn' skal hovudfokus vera på Fusa som naturkommune, bukommune og arbeidskommune. Omgrepet 'berekraft' har òg ein sosial og kulturell dimensjon. Vi vil at innbyggjarane våre skal oppleve livskvalitet. Vi vil at Fusa skal vera ein trygg og god bukommune.

Satsingsområde 1 Berekraftige lokalsamfunn, har som mål 'Bukommunen Fusa – TRIVSEL FOR ALLE'. Under dette målet står det blant annet:

Vi satsar på eit variert fritidstilbod for alle og fleire sosiale møteplassar ved bla å: Satsa aktivt på universell utforming slik at alle har gode føresetnader for å ta del i fritidsaktivitetar, uavhengig av funksjonsevne.»

5.4 Kommuneplanens arealdel

Kommuneplanens arealdel skal bygge på samfunnsdelen og følge opp mål og strategier som er vedtatt der. Arealdelen er kommunens viktigste verktøy for styring av arealbruket i tråd med målene for kommunens utvikling i samfunnsdelen. Kommunen skal ha en arealdel for hele kommunen, men det kan også lages kommunedelplaner for deler

¹⁰ Ullensaker kommune: [Kommuneplan for Ullensaker Samfunnsdelen 2020-2030](#)

¹¹ Time kommune: [Kommuneplan for Time 2015 - 2027 Samfunnsdelen](#)

¹² Fusa kommune: [Samfunnsdelen til kommuneplan 2011-2023](#)

av kommunen, for eksempel for et tettsted, kystsonen eller et fjellområde. Veilederen om kommuneplanens arealdel har mer informasjon om planprosess og utforming av kommuneplanens arealdel, se www.planlegging.no.

Arealdelen er en vesentlig del av kommunens langsiktige plangrunnlag og skal vise sammenhengen mellom samfunnsutviklingen og framtidig arealbruk. I arealdelen legges grunnlaget for utforming og utvikling av det fysiske miljøet. Det er kommunen selv som fatter vedtak om bindende arealplan og som gjennom denne planen kan sikre kvaliteter og verdier i det fysiske miljøet som må hensyntas ved utbygging.

For alle kommuneplaner som kan få vesentlige virkninger for miljø og samfunn, skal det utarbeides et planprogram jf. § 4-1. Planprogrammet skal gjøre rede for formålet med planarbeidet, planprosess med frister og deltagere, behov for utredninger og opplegg for medvirkning, spesielt med tanke på grupper som antas å bli særlig berørt.

Planprogrammet skal også gjøre rede for planprosessen med fremdriftsplan og opplegg for medvirkning, spesielt overfor grupper som antas å bli spesielt berørt. Det er viktig å involvere grupper som råd for personer med funksjonsnedsettelse og elderrådet i prosessen, og slik kan rådet avtale med kommunen når i planprosessen det skal trekkes inn og avgi høringsuttalelser.

Alle forslag til planer etter loven skal ha en planbeskrivelse som beskriver planens formål, hovedinnhold og virkninger, samt planens forhold til rammer og retningslinjer som gjelder for området jf. § 4-2. Planbeskrivelsen, bør omtale hvordan man skal ivareta universell utforming i planforslaget, og eventuelt i påfølgende byggesak.

5.4.1 Bestemmelser i kommuneplanens arealdel

Kommunene kan uavhengig av arealformål vedta bestemmelser til kommuneplanens arealdel om byggegrenser, utbyggingsvolum, funksjonskrav, herunder om universell utforming jf. § 11-9 punkt 5.

I tråd med dette kan universell utforming legges til grunn for alle arealformålene som er listet opp i §11-7, særlig viktige blir nr. 1, 2 og 3 som omhandler henholdsvis bebyggelse og anlegg, samferdselsanlegg, teknisk infrastruktur og grønnstruktur.

For disse arealformålene kan kommunen etter § 11-10 punktene 2 og 3 gi bestemmelser om fysisk utforming av anlegg, og hvilke arealer som skal være til offentlige formål eller fellesareal.

Det som fastsettes i kommuneplanens arealdel angår hele befolkningen, og det er derfor viktig at kommunen jobber aktivt med involvering av ulike grupper gjennom hele planprosessen. Kommunens planleggere bør i den innledende fasen av planarbeidet lage et opplegg for hvordan man skal involvere grupper med særskilte behov for tilrettelegging, som råd for personer med funksjonsnedsettelse, elderråd og barn og unge. Medvirkningsopplegget skal beskrives i forslag til planprogram. Gjennom god medvirkning fra ulike grupper vil man ved utarbeidelse av planforslaget kunne få nødvendige innspill og synspunkter på hva som er viktig for å få til universelle løsninger i det fysiske miljøet og hvilke hensyn som blir særlig viktig i neste fase med reguleringsplan og som bør fastsettes i arealdelen.

Kommunen kan i henhold til § 11-9 nr. 8 gi bestemmelse om forhold som skal avklares og belyses i det videre reguleringsarbeidet. Når det gjelder universell utforming, kan kommunen bestemme at det i reguleringsplanen skal avklares og belyses hvordan universell utforming er ivaretatt i utearealer, gangveier, fellesområder, lekeplasser mv. og hvilke vurderinger som er tatt.

Dersom kommunen ønsker å gi føringer om løsninger eller beskrivelser, bør kommunene bruke de juridiske virkemidlene.

5.4.2 Utbyggingsavtaler

Plan og bygningsloven § 11-9 nr. 2 gir kommunen mulighet for å gi bestemmelser til kommuneplanens arealdel om utbyggingsavtaler etter § 17-2. Det er bestemmelsene om utbyggingsavtaler som gir rammene for hva som kan tas inn i vedtaket og bestemmelsene. Utbyggingsavtale vil vanligvis være knyttet til reguleringsplaner som legger til rette for privat utbygging av vanlige byggeformål som bolig, næring, hytter, samferdselsanlegg og teknisk infrastruktur samt grønnstruktur.

I den grad det i kommuneplanens arealdel gis bestemmelser om universell utforming for reguleringsplaner jf. § 12-7 nr. 4 (funksjons- og kvalitetskrav til bygninger, anlegg og utearealer, herunder krav for å sikre hensynet til helse, miljø, sikkerhet, universell utforming og barns særlige behov for leke- og uteoppholdsareal), kan en utbyggingsavtale omhandle universell utforming.

5.4.3 Aktuelle vurderinger: kommuneplanens arealdel

Listen under er til refleksjon og til hjelp i drøftinger ved utarbeidelse av arealdelen. Hvorvidt og om den utkvitteres skriftlig er opp til kommunen.

- Hvordan skal samfunnsdelens og arealstrategiens føringer for universell utforming opp i arealdelen?
- Er gjeldende bestemmelser i arealdelen hensiktsmessig for å ivareta hensynet til universell utforming?
- Ønsker kommunen for eksempel å styre plassering og utforming av viktige fellesfunksjoner som lekeplasser, parker og/eller parkeringsplasser for å oppnå at disse blir universelt utformet og tilgjengelig for alle?
- Er det hensiktsmessig med en bestemmelse om utbyggingsavtaler i kommuneplanens arealdel, for å sikre at universell utforming blir ivaretatt i reguleringsplaner?

5.4.4 Eksempler: universell utforming i kommuneplanens arealdel

Under gis noen eksempler på hvordan noen kommuner har ivaretatt universell utforming i kommuneplanens arealdel. Eksempelene er ikke uttømmende mht. hvordan universell utforming kan ivaretas gjennom kommuneplanens arealdel, men gir et inntrykk av ulike måter kommunene kan vurdere å hensynta ambisjonene for universell utforming.

Eksempel 1: Bergen kommune

Bergen kommune har generelle bestemmelser i kommuneplanens arealdel, og retningslinjer som inneholder «målsettinger og veiledning ved bruk av bestemmelsene». Av generelle bestemmelser er for eksempel den innledende bestemmelsen.

Utdrag:

§ 1 Formål (pbl § 11-5, jf. §§ 3-1 og 1-1)

Kommuneplanens arealdel skal bidra til å oppnå målene som er stilt i kommuneplanens samfunnsdel. Det pekes spesielt på at vi må:

- sørge for en grønn, bærekraftig og klimanøytral byutvikling
 - fremme inkludering, likeverd og utjevne levekårsforskjeller
 - fremme folkehelse og forebygge sykdom
 - sikre gode oppvekstmiljø for barn og unge
- [...]

§ 7 Levekår (pbl § 3-1 første ledd, bokstav e og f)

7.1 Folkehelseplanen og kunnskap om levekår skal legges til grunn for all planlegging. Planforslag skal redegjøre for hvordan planen vil bidra til å oppnå kommunens mål for folkehelse og levekår.

7.2 Spesielt for levekårssoner: - 10 soner med høyest indeks: Tiltak som kan ha negativ effekt på levekår bør ikke tillates - 10 soner med høyest barneutflytting: Det skal legges spesiell vekt på gode kvaliteter for barnefamilier Byutviklingen skal bidra til å fremme god folkehelse, og til reduksjon av sosiale forskjeller

§ 8 Arkitektur og byform (pbl § 11-9 nr 6, jf. § 29-2)

8.2.3 Ny byutvikling skal planlegges i en menneskelig skala, med et finmasket byromsforløp der menneskets opplevelse fra gateplan gir premisser for bygningsutformingen

8.2.6 Det skal sikres kvalitet i arkitektur og byromsutforming. Det skal legges vekt på nytenking, universell utforming og innovasjon for bygninger og byrom med viktige allmenne funksjoner.

§ 15 Universell utforming (pbl § 11-9 nr 5)

Reguleringsplaner skal redegjøre for universell utforming både internt i planområdet og i sammenheng med omgivelsene. Der det kan oppstå konflikt mellom ulike hensyn skal planarbeidet avveie alternative løsninger basert på prinsippet om inkludering og likeverd.

Bergen kommune har følgende retningslinjer som inneholder «målsettinger og veiledning ved bruk av bestemmelsene» knyttet til dette punktet: «Nye boliger skal plasseres og utformes slik at eldre kan bo hjemme så lenge som mulig. Nye boliger bør tilrettelegges for at alle hovedfunksjoner kan være på boligens inngangsplan, særlig i sone 2 og sone 3. Trinnfri adkomst bør være hovedprinsipp. Bygninger og byrom skal utformes på en slik måte at flest mulig kan bruke disse på en likeverdig måte.»

§ 16 Mobilitet (pbl §§ 11-9 nr 3)

16.1 Gående, syklende og kollektivtransport skal prioriteres ved planlegging av transportsystemet. 16.2 Ved regulering av tiltak etter §§ 26 og 27 (bebyggelse og anlegg) større enn 5000 m² BRA, eller som beregnes å gi mer enn 50 arbeidsplasser skal det utarbeides mobilitetsplan.

Retningslinjer som inneholder «målsettinger og veiledning ved bruk av bestemmelsene»:

Mobilitetsplan skal blant annet redegjøre for (utdrag):

- Hvordan det legges til rette for å begrense transportbehovet, fremme miljøvennlig transport og sikre trygg varelevering, parkering og tilkomst for alle
- Universell tilgjengelighet

Eksempel 2: Tidligere Os kommune, nå Bjørnafjorden

Tidligere Os kommune (nå Bjørnafjorden kommune) sa i sin Planbeskrivelse til kommuneplanens arealdel (2012-2023) at universell utforming skal være et grunnprinsipp for sin stedsutvikling (se 2.1 under). Følgende sies i relasjon til universell utforming (utdrag):

2 RAMMER OG FØRESETNADER FOR PLANARBEIDET

I utarbeiding av kommuneplanens arealdel skal ein legge til grunn føringer som for eksempel lovverk, forskrifter, rikspolitiske retningslinjer og fylkesplanar. Os kommune har også egne planar og utgreiningar som skal vere grunnlag for planlegginga.

2.1 OVERORDNA FØRINGAR

Universell utforming

Universell utforming har stort fokus i nasjonale strategiar, for å bidra til eit lett tilgjengeleg samfunn for alle og hindre diskriminering. Utforming og tilrettelegging av fysiske forhold fremjar like moglegheiter til samfunnsdeltaking. Ny teknisk forskrift (Forskrift om krav til byggverk, heimla i byggesaksdelen av ny plan- og bygningslov), konkretiserar prinsippet om universell utforming.

I tillegg set Fylkesdelplan Deltaking for alle – Universell utforming 2006–2009 som mål at universell utforming skal vere ein premiss i kommuneplaner og reguleringsplanar.

I samband med tettstadsutvikling og fokus på forsterking av tettstadsstrukturen i Os kommune, vil universell utforming vere eit grunnprinsipp.

Arealdelen til kommuneplanen for Os 2012 – 2023.

5 FØRESEGNER OG RETNINGSLINJER TIL AREALDELEN

Planen er heimla i PBL § 5.

Føresegnene til arealplanen er ein del av planen, og har juridisk verknad på lik linje med plankartet. Desse er skrivne som nummererte kulepunkt.

Retningslinjene er ikkje juridisk bindande, men er retningsgjevande og gjev utfyllande opplysningar til føresegnene.

5.3.1 GENERELLE RETNINGSLINJER

[...]

5. Ved utbygging og gjennomføring av tiltak bør det i størst mogeleg grad sikrast god tilgjenge for alle, til dømes rørslehemma, orienteringshemma og miljøhemma (universell utforming). Bygningar og anlegg skal gjevast universell utforming slik at dei kan brukast på like vilkår av så stor del av innbuarane som mogeleg.

Eksempel 3: Trondheim kommune:

I veilederen «Krav til uterom» knyttet til kommuneplanens arealdel 2012–2024, setter kommunen krav om universell utforming av uterom (utdrag):

[«Krav til uterom - veileder Kommuneplanens arealdel 2012-2024 Vedlegg 16»](#).

Retningslinjer og bestemmelser KPA 12-24 30.

Uterom for bolig

§ 30.1 Uterom skal være mest mulig sammenhengende, ha gode solforhold, tilfredsstillende støynivå og være skjermet mot motorisert trafikk og forurensing.

§ 30.2 Uterom for felles bruk skal utformes etter prinsippene om universell utforming. Uterommet skal være godt egnet som sosial møteplass for alle aldersgrupper og utformes slik at det kan brukes til alle årstider.

Eksempel 4: Trondheim kommune

I **Trondheim** kommunes Kommunedelplan Lade, Rotvoll, Leangen, gir kommunen bestemmelser om dokumentasjon og beskrivelser knyttet til hensynet til universell utforming.

Utdrag fra bestemmelsene:

3 SPESIELLE KRAV TIL DOKUMENTASJON I PLAN- OG BYGGESAKER

3.3 Tilgjengelighet

Ved all planlegging og utbygging i området skal det dokumenteres hvordan det er tatt hensyn til tilgjengelighet for alle og universell utforming.

7 UTFORMING AV UTEROM

7.1 Innenfor hvert byggeområde skal det avsettes nok ubebygget areal til å få gode uterom og uterom med tilstrekkelig oppholdsareal, vrimleareal og møteplasser og eventuell bakkeparkering. Uterom bør tilrettelegges for alle brukergrupper og opparbeides med grøntanlegg, benker, lekeapparater, ha gode solforhold og være belyst.

8. UTFORMING OG BRUK AV FRIOMRÅDER

8.1 Framtidig bydelspark, F1 (Lade) Området skal opparbeides som bydelspark. Minimum 8 daa av området skal opparbeides som bymessig park med parkbeplantning, benker, lekeapparater og kunstnerisk utsmykking. Øvrige deler av parken skal opparbeides som robust lek-, aktivitets- og oppholdsområde; med balløkke, lekeapparater, akemuligheter og slitastjærk naturlig vegetasjon. I sonen langs Jarlevegen, Lade allé og Haakon VII's gate skal det etableres en flersjiktet vegetasjonssone, eventuelt kombinert med støyskjermer/støyvoller. Bydelsparken bør ha belysning.

Ladeparken, omtalt i rapporten: [«Ladeparken – universell utforming Vedlegg til årsrapport 2011 ressurskommune i universell utforming.»](#)

5.5 Reguleringsplaner

Reguleringsplan er et arealplankart med tilhørende bestemmelser og beskrivelse som angir bruk, vern og utforming av areal og fysiske omgivelser, jf. plan- og bygningsloven § 12-1. Reguleringsplanen skal følge opp føringer gitt i arealdelen til kommuneplanen. Loven stiller krav om reguleringsplan for store tiltak. I tillegg kan kommunen stille krav om reguleringsplan i kommuneplanens arealdel.

Det er to typer reguleringsplaner: områderegulering og detaljregulering. Områderegulering skal gi detaljerte områdevis avklaringer der kommunen ser behov for dette, mens detaljregulering er en plan for gjennomføring av bygge- og anleggstiltak, flerbruk og vern. Detaljregulering skal brukes for å følge opp kommuneplanens arealdel og områderegulering.

Regler om oppstartfasen er gitt i plan- og bygningsloven § 12-8. Kongen har fastsatt en egen forskrift om behandlingen av private planforslag, jf. [forskrift 8. desember 2017 nr. 1950 om behandling av private forslag til detaljregulering etter plan- og bygningsloven](#). Det er naturlig at forslagsstiller i denne fasen også innhenter relevant og nødvendig planinformasjon fra kommunen og for øvrig avklarer hvilke juridiske rammer og skranker som det er nødvendig å forholde seg til ved en utbygging av eiendommen. Dette vil f.eks. kunne omfatte eiendomsinformasjon, innholdet i overordnede arealplaner, krav til reguleringsplan, samt retningslinjer og føringer som ellers måtte gjelde for området eller eiendommen fra myndighetenes side. Mer informasjon finnes i departementets [veileder om reguleringsplan](#).

5.5.1 Planprogram

Det skal etter § 4-1 utarbeides planprogram dersom reguleringsplanen kan få vesentlige virkninger for miljø og samfunn. Som ledd i varsling av planoppstart skal det utarbeides planprogram som grunnlag for planarbeidet.

Planprogrammet skal gjøre rede for målet med planarbeidet, planprosessen med frister og deltakere, opplegget for medvirkning, spesielt i forhold til grupper som antas å bli særlig berørt, hvilke alternativer som vil bli vurdert og behovet for utredninger.

5.5.2 Planbeskrivelse og konsekvensutredning

Alle forslag til planer skal ha en planbeskrivelse som forteller hva formålet med planen er, hovedinnholdet og virkninger og planens forhold til rammer og retningslinjer som gjelder for området.

Reguleringsplaner som kan få vesentlige virkninger for miljø og samfunn, skal i planbeskrivelsen gi en egen vurdering og konsekvensutredning av planens virkninger for miljø og samfunn.

5.5.3 Bestemmelser til bruk i reguleringsplaner

Etter § 12-7 kan kommunen gi bestemmelser som bidrar til å skape universelt utformede områder.

Etter § 12-7 nr. 4 kan det det gis bestemmelser om:

funksjons- og kvalitetskrav til bygninger, anlegg og utearealer, herunder krav for å sikre hensynet til helse, miljø, sikkerhet, universell utforming og barns særlige behov for leke- og uteoppholdsareal.

Etter § 12-7 nr. 5 kan det blant annet relatert til et område gis bestemmelser om nærmere krav til tilgjengelighet og om boligens utforming der det er hensiktsmessig for spesielle behov.

Etter § 12-7 nr. 10 gis bestemmelser med krav om særskilt rekkefølge for gjennomføring av tiltak etter planen, og at utbygging av et område ikke kan finne sted før tekniske anlegg og samfunnstjenester som (utdrag) *transport, vegnett, friområder er tilstrekkelig etablert*.

Etter § 12-7 nr. 11 også gi bestemmelser om krav om detaljregulering for deler av et planområde og eller bestemte typer at tiltak og retningslinjer for slik plan.

Etter § 12-7 nr. 12 kan kommunen gi bestemmelser om nærmere undersøkelser før gjennomføringa av planen, samt undersøkelser med sikte på å (...) og klargjøre virkninger for miljø,(...) og tilgjengelighet for alle (...) ved gjennomføring av planene og enkeltvedtak i den.

Og i nr. 14. bestemme hvilke arealer som skal være til offentlige formål eller fellesareal.

Bestemmelser gitt i reguleringsplaner skal etterleves i byggesaken, samtidig som tekniske krav til universell utforming i bygg og uteareal reguleres gjennom byggeteknisk forskrift (TEK).

5.5.4 Aktuelle vurderingstema - reguleringsplaner

Spørsmålene under er til refleksjon og til hjelp i drøftinger ved utarbeidelse og behandling av reguleringsplaner:

- Hvilke bestemmelser, rekkefølgekrav og retningslinjer finnes i kommunens overordnede planer (samfunnsdel, arealdel og evt kommunedelplan) for det aktuelle området?
- Hvordan skal disse følges opp i reguleringsplanen og i planprosessen, blant annet i opplegg for medvirkning?

5.5.5 Eksempler: universell utforming i reguleringsplaner

Hamaren aktivitetspark, Fyresdal

Spektakulær natur med høye fjell, dype fjorder og kupert terreng er ikke tilgjengelig for alle, selv om de bor i umiddelbar nærhet. Eldre, småbarnsfamilier, personer med nedsatt funksjonsevne og fremmedkulturelle uten kunnskap om tøff natur, har derfor store problemer med å bruke naturen til helsefremmende fysisk aktivitet og sanseopplevelser. Dette ønsket Fyresdal kommune å gjøre noe med, ved å tilby en sentrumsnær universelt utformet aktivitetspark.

Parken er i umiddelbar nærhet til barnehage, skole og eldre- og sykehjem. Fysisk aktivitet i naturen er et effektivt virkemiddel for å bedre folkehelsen. Parken er også blitt et sosialt samlingspunkt for alle innbyggerne uansett etnisitet, alder eller funksjonsevne, noe som øker trivselen for alle.

Hele turvegen er universelt utforma og passer for alle brukergrupper. Total lengde ca. 2,4 km i lett terreng, og de mest brukte stiene er skilta og merka av på kartet.

Aktivitetsparken vant innovasjonsprisen for universell utforming i kategorien landskapsarkitektur i 2017.

Foto: Fyresdal Kommune.

Les mer om prosjektet:

- Visit Telemark: [Hamaren aktivitetspark](#).
- DOGA: [Hamaren aktivitetspark](#).

Schandorffs plass, Oslo

Schandorffs plass er en tidligere gate omregulert til friområde (park/plass) sentralt i Oslo. Gata endte tidligere i en bevaringsverdig mur og var kun mulig å krysse via trapper, med en høydeforskjell på syv meter. Ved omregulering og prosjektering ble det valgt å gjøre universell utforming til et hovedmotiv for parkens utforming. (Kilde: [Schandorffs plass | DOGA](#))

Reguleringsplanen omfattet et større bygg, friområdet som utgjør plassen samt noe tilgrensende gateareal. Universell utforming av friområdet er sikret i reguleringsplanen gjennom følgende bestemmelse:

«§ 6. Friområde: Park/plass i Schandorffs gate opparbeides med steinbelegg og beplantning med utgangspunkt i illustrasjonsplan og krav til universell utforming. Utformingen av parken skal skje i samarbeid med Friluftsetaten og Byantikvaren. Parken skal være ferdig opparbeidet ved utgang av påfølgende sommer etter at midlertidig brukstillatelse for nybygg er gitt.» (Kilde: <https://innsyn.pbe.oslo.kommune.no/saksinnsyn/showregbest.asp?planid=91052263>)

Plassen vant innovasjonsprisen for universell utforming i kategorien landskapsarkitektur i 2011.

Schandorffs plass sto ferdig i 2009 og ble tegnet av landskapsarkitektene Østengen & Bergo AS.
Foto: Østengen & Bergo.

Les mer om prosjektet:

- [Norske landskapsarkitekters forening](#)
- DOGA: [Schandorffs plass](#)
- [Filmer om universell utforming](#)

6 Fra plan til byggesak

Universell utforming dreier seg om utforming og tilrettelegging av fysiske forhold for å fremme like muligheter til samfunnsdeltakelse, det vil si at de samme løsninger skal kunne brukes av alle, uavhengig av funksjonsevne.

Plan- og bygningsloven § 1-1 angir hvilke overordnede hensyn som skal ivaretas gjennom planlegging og byggesaksbehandling. Det følger av bestemmelsens femte ledd at «prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak».

I plan- og bygningsloven brukes begrepet universell utforming på to måter: 1) som prinsipp 2) som et materielt krav.

Prinsippet om universell utforming gjelder for hele loven. Prinsippet om universell utforming skal derfor også legges til grunn for krav om tilgjengelighet i boliger.

Materielle krav kan gis i form av bestemmelser knyttet til de ulike planene i plan- og bygningsloven (se omtale i hver plantype i denne veilederen).

Når det gjelder kravene til det enkelte byggetiltak, gjelder også materielle krav i «Forskrift om tekniske krav til byggverk» (byggteknisk forskrift) der kravsnivået for universell utforming og tilgjengelighet gis for publikumsbygg, arbeidsbygg og boliger, herunder tilhørende uteområder.

Kravsnivåene i byggteknisk forskrift er minimumskravene for å sikre gode løsninger som kan brukes av alle for de fleste tiltak.

Der det er spesielle behov kan det likevel vurderes egne reguleringsbestemmelser for uteområder.

Se [reguleringsplanveilederen](#) på og [byggteknisk forskrift](#).

7 Universell utforming bidrar til å nå bærekraftsmålene

Universell utforming av de bygde omgivelsene er et viktig virkemiddel for at alle skal kunne delta i samfunnsutviklingen, og dermed også for at bærekraftsmålene skal nås. Planlegging som ivaretar universell utforming av de bygde omgivelsene bidrar til måloppnåelse på en rekke bærekraftsmål. Det er derfor viktig at prinsipper for tilgjengelighet og universell utforming legges til grunn i den overordnede samfunns- og arealplanleggingen, og i de fysiske løsninger som ivaretas i den enkelte detaljplanen.

Universell utforming i planlegging, prosjektering og rehabilitering av bygg og uteområder i barnehager, skoler, utdanningsinstitusjoner og andre bygg for allmenheten er viktige bidrag til måloppnåelse på bærekraftsmål 4 om god utdanning og mål 8 om anstendig arbeid og økonomisk vekst. Delmål 4.5 handler blant annet om å sikre lik tilgang til alle nivåer innenfor utdanning og yrkesfaglig opplæring for sårbare grupper og delmål 8.5 om å oppnå full og produktiv sysselsetting og anstendig arbeid for alle, inkludert personer med nedsatt funksjonsevne.

Nedbygging av fysiske barrierer i boliger, transportinfrastruktur og omgivelser er et gjennomgående prinsipp i mål 11 om bærekraftige byer og lokalsamfunn. Delmål 11.1 handler om at alle har tilgang til tilfredsstillende og trygge boliger og grunnleggende tjenester til en overkommelig pris. Delmål 11.2 handler blant annet om at alle har tilgang til trygge, tilgjengelige og bærekraftige transportsystemer og delmål 11.7 handler om allmenn tilgang til trygge, inkluderende og lett tilgjengelige grøntområder og offentlige rom. Kvinner, barn og eldre, samt personer med nedsatt funksjonsevne, er trukket frem som særlig viktige under begge delmålene.

Universell utforming av de fysiske omgivelsene gir mulighet for deltakelse i samfunnet, og bidrar til å utjevne forskjeller mellom mennesker. Dette er dermed viktig for bærekraftsmål 10 om mindre ulikhet. Et annet gjennomgående prinsipp i bærekraftsmålene er involvering og medvirkning. Delmål 11.3 handler blant annet om å styrke muligheten for en deltakende, integrert og bærekraftig samfunnsplanlegging og forvaltning. Utforming av de fysiske omgivelsene og medvirkning i planprosesser, er viktige bidrag for dette. Dette er også viktig i bærekraftsmål 16 om fred, rettferdighet og velfungerende institusjoner. Mål 16.7 handler om å sikre lydhøyre, inkluderende, deltakelsesbaserte og representative avgjørelses på alle nivå, og delmål 16.b) om å fremme og håndheve ikke-diskriminerende lover og politikk for bærekraftig utvikling.

Et gjennomgripende prinsipp i Agenda 2030 er bærekraftsmål 17 om samarbeid for å nå målene. For å bidra til et universelt utformet samfunn der flest mulig kan delta, kreves det samarbeid og innsats fra alle involverte aktører – offentlige myndigheter, planleggere, prosjekterende og utførende.

8 Konvensjoner, direktiver mv. om universell utforming i planlegging

8.1 FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Konvensjonen (fra 2006) skal bidra til å motvirke diskriminering på grunn av funksjonsnedsettelse. Den skal sikre respekt for de gjeldende sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne. Norge ratifiserte konvensjonen i 2013.

Myndighetene har hovedansvaret for iverksettingen av FN-konvensjonen og har gjennom ratifiseringen forpliktet seg til å følge konvensjonen. Universell utforming i planlegging er en måte å følge forpliktelsene på.

8.2 Lov om likestilling og forbud mot diskriminering

Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (Likestillings- og diskrimineringsloven) som trådte i kraft 1. januar 2018, har som formål å fremme likestilling og hindre diskriminering. Den er et virkemiddel for å oppnå likestilling og deltagelse for personer med nedsatt funksjonsevne. Loven forbyr direkte og indirekte diskriminering på grunn av blant annet funksjonsnedsettelse. Loven gjelder alle samfunnsområder:

§ 1 Formål

Lovens formål er å fremme likestilling og hindre diskriminering på grunn av kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder og andre vesentlige forhold ved en person.

Med likestilling menes likeverd, like muligheter og like rettigheter. Likestilling forutsetter tilgjengelighet og tilrettelegging.

Loven tar særlig sikte på å bedre kvinners og minoriteters stilling. Loven skal bidra til å bygge ned samfunnsskapte funksjonshemmende barrierer, og hindre at nye skapes.

§ 12. Brudd på plikten til universell utforming eller *individuell tilrettelegging*

Brudd på §§ 17 og 18 om universell utforming og §§ 20, 21, 22 og 23 om individuell tilrettelegging regnes som diskriminering.

Diskriminering som skyldes mangelfull fysisk tilrettelegging, er uttømmende regulert i §§ 17 til 23 for de rettssubjektene og på de områdene disse bestemmelsene gjelder.

Likestillings- og diskrimineringsloven §17 første ledd om universell utforming har denne ordlyden:

«Offentlige og private virksomheter rettet mot allmennheten har plikt til universell utforming av virksomhetens alminnelige funksjoner.

Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene, inkludert informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), slik at virksomhetens alminnelige funksjoner kan benyttes av flest mulig, uavhengig av funksjonsnedsettelse.»

Paragrafens fjerde ledd lyder slik:

«Plikten etter første ledd anses som oppfylt dersom virksomheten oppfyller krav til universell utforming i lov eller forskrift.»

Likestillings- og diskrimineringsloven § 35 fastslår at Diskrimineringsnemnda har myndighet til å håndheve loven i henhold til bestemmelsene i diskrimineringsombudsloven.

Dersom det foreligger brudd på bestemmelsene om universell utforming, kan saken bringes inn for Diskrimineringsnemnda til behandling. Det er Diskrimineringsnemnda som behandler klager over diskriminering eller trakassering etter likestillings- og diskrimineringsloven. Diskrimineringsnemnda er et alternativ til domstolen og behandler klagesaker gratis. www.diskrimineringsnemnda.no.

Likestillings- og diskrimineringsombudet gir veiledning i spørsmål som angår likestilling og diskriminering. Kilde: Likestilling- og diskrimineringsombudet, www.ldo.no.

8.3 Lov om kommuner og fylkeskommuner

I tråd med § 5-2 i lov om kommuner og fylkeskommuner (*Kommuneloven*) av 2018 skal kommunestyret og fylkestinget skal velge et råd for personer med nedsatt funksjonsevne. I den nye kommuneloven som tråde i kraft høsten 2019 ble kommunene og fylkeskommunene også pålagt å velge et eldreråd og et ungdomsråd eller et annet organ for medvirkning for ungdom.

I 2019 ble det laget forskrift med utfyllende regler for rådene. Forskriften presiserer at rådene har rett til å uttale seg om alle typer saker som gjelder disse gruppene. Rådene kan også få møte- og talerett i folkevalgte organ. Det er laget veiledere for alle de tre ordningene, se under.

Rådet for personer med nedsatt funksjonsevne er et rådgivende organ for kommunen og fylkeskommunen. Rådet har en lovpålagt rett til å uttale seg i saker som gjelder personer med nedsatt funksjonsevne. Rådets anbefalinger i konkrete saker vil være en del av grunnlaget for avgjørelsen som kommunen eller fylkeskommunen tar.

Se på regjeringen.no [om veiledere og råd](#) for mer informasjon.

9 Kartleggingsmetoder og veiledere

Nettsider:

- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratets side [Universell utforming](#).
- KSs sider om [universell utforming](#), med nettverk, eksempler og veiledere.
- [NALs](#) nettsider om universell utforming med informasjon, prosjekter, kurs mv.
- [Statens vegvesen](#) om universell utforming i transportsektoren.

Kartleggingsmetoder:

- Statens kartverk har en metode som [kartlegger](#) hvilken grad inngangspartier tilhørende offentlige bygninger og offentlige friluftsområder i kommunen er tilgjengelige for bevegelses- og synshemmede. Fylkeskommuner og kommuner, evt. sammen med frivillige organisasjoner, kan søke om midler fra Kartverket til å gjennomføre metoden.
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet [Veikart](#) for universelt utformet nærscole.
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet har også [tilskudd](#) til kunnskapsutvikling, kompetanseheving og informasjon innen universell utforming. Blant annet kan kommuner søke på tilskudd til kartlegging av universell utforming av grunnskoler.

Andre veiledere:

- [Veiledere](#) for råd for personer med nedsatt funksjonsevne, eldreråd og et ungdomsråd eller et annet organ for medvirkning for ungdom.

For øvrig anbefales veiledere på kommunal- og moderniseringsdepartementets side for planlegging: www.planlegging.no.

Utgitt av:
Kommunal- og moderniseringsdepartementet

Kontakt: postmottak@kmd.dep.no

Publikasjonskode: H-2480 B
Forsidebilde: Marianne Gjørsv